

HENRIK IBSEN

— eitt 150 ára minni

Í árinum 1868 mótmælti enski parlamentslimurin Samuel Plimsoll í enska undirhúsinum tí óskili, at skip ferð eftir ferð sukkur við mann og mús, tí at tey vóru send avstað, hóast reiðararnir væl vistu, at tey vóru rotin. Í 1873 eydnaðist honum at fáa eina lóg samtykta, sum setti ávís krøv til trygdina á enskum skipum. Tað visti seg tó skjótt, at henda lógin ikki var nóg strong til at forða fyrri óskilinum. Men Plimsoll gavst ikki. Tann 22. juli 1875 helt hann eina røðu í undirhúsinum, har hann bart út kallaði teir reiðarar, sum sendu hesar sokallaðu »flótandi líkkisturnar« avstað, fyrri drápsmenn, og teir politikkarar, sum styðjaðu teir, fyrri bartrog. Við hesari røðuni gjørdi Plimsoll so nóg um seg, at fáar dagar seinni var ein nýggj strangari lóg samtykt. Árið eftir kom so The Merchant Shipping Act, sum endiliga gekk krøvnum hjá Plimsoll á mæti.

Stríðið hjá Plimsoll vakti ans víða hvar, og í nógvum londum, fyrst og fremst londum við stórum handilsflótum, eitt nú Noregi, var spurningurin um trygd á sjónum tikin upp til viðgerðar. Men aldan, sum tann enski parlamentslimurin reisti, bar eisini við á øðrum økjum. Tann 18. november 1877 hevði sjónleikurin »Samfundets Støtter« fyrstu framfærslu á Kongiliga Sjónleikarhúsinum í Keypmannahavn. Høvuðspersónurin í leikinum, Karsten Bernick, er konsul, reiðari og býráðslimur í einum norskum provinsbýi. Hann er hátt mettur í býnum, bæði tí hann er býarins fremsti umboðsmaður, hvat ið tí fría initiativinum viðvíkir, og eisini tí hann er ein iholdan av øllum borgarligum dygdum, rættiligum atburði, sannleika, spekt og sóma. Hann er ein av samfélagsins skorðum. Sum frálíður, visir henda skorðan seg ikki at vera heilt haldgøð. Bernick letur eitt av sínum skipum fara avstað, hóast hann veit, at tað er so illa afturgjørt, at tað má søkka, um illveður brestur á. Harumframt hevur hann í hyggju at fáa býin at leggja eina jarnbreyt ígjøgnum eina skóg, sum hann skundar sær at keypa bílaga og ætlar at selja dyrt aftur til býin, eftir at samtyktin er gjørd.

Sjónleikur — eitt petti av veruleikanum

Umframt at Henrik Ibsen í hesum sjónleikinum sum ein tann fyrsti viðger spurningin um trygd á sjónum, og sostatt í roynd og veru eisini spurningin um trygd á arbeiðsplássinum, er hesin sjónleikurin ein tann fyrsta analysan av hampamanninum, borgaranum, í einum tíðarskeiði, tá ferð er komin á tað kapitalistiska ídnaðarsamfélagið. Tíðin krevur eirindaløysi og harðskap av tí praktiska manninum. At vera erligur, rættiligur, sannur, dygdur, hann fyrr rósti sær av og lættliga kundi liva eftir, alt hetta er honum nú ein kleppur. Hann er ikki óndur, men systemið krevur, at hann skal leika ein glúskan leiklut. Valið stendur millum vinningin og idealini, og hann velur tað fyrri. Hansara rættlæti, hansara liberalu hugsjónir, rökka hereftir akkurat so langt, sum pengapungurin loyvir.

Hann, sum í dag sær »Samfundets Støtter« heldur ikki henda sjónleikin vera so skelkandi, sum fólk hildu í 1877. Tað profittstýrda samfélagið hevur ment seg síðan 1877, og í dag kenst Bernick sum ein bloyta, ja — sum ein hampamaður. Til seinast viðgongur hann sínar óndu ætlanir, biður um fyrigeving og lovar plikt og bót. Hansara eftir-

Tann 20. mars í ár eru 150 ár liðin, síðan norsk rithøvundurin Henrik Ibsen varð føddur. Ibsen legði lunnar undir nútíðars sjónleik, soleiðis sum vit kenna hann, og leikirnir hjá Bernard Shaw, Bertolt Brecht, Eugene O'Neill osfr. høvdu verið óhugsandi uttan hansara slóðaravirki. Men tað kolveltandi í hansara sjónleikum var tað, at hann setti fram rættin hjá hvørjum menniskja at taka ta heimsmynd og tær áskoðanir, tað av samfelagnum er fyllt við, upp til viðgerðar, spyrja seg sjálvan, um tær eru rættar, og, um tær ikki duga og kennast sum ein meinbogi, vraka tær og finna sær aðrar í staðin fyri.

komarar í dag tykjast, umframt skattalætta og ein serliga gyltan krók uppi í himmiríki, at krevja eyka medalju, hvørju ferð teir bróta lóginar.

Men fyrri áskoðaran í 1877 var hesin leikurin nýskapandi. Norskar, ja skandinaviskar bókmentir yvirhevdur, vóru tá lítið at sær komnar og komu, bæði hvat evni og teknikki viðvíkti, beklandi langt aftaná veruleikanum og nútíðini. Tann vanligi maðurin kendi ta hálvkorruptu Bernick-typuna frá sínum gerandisdegi, men hann hevði ongantíð sæð hana endurspeglada í bókmentum, og enn minni avdúkaða á leikpallinum. Men hetta var ikki alt. Umframt sum ein tann fyrsti at leggja aktuella spurningar undir sjóneykuna, skapti Ibsen við pionerarbeiðinum »Samfundets Støtter« og teimum sjónleikum, sum hereftir annað hvørt ár komu frá hansara hond, stig fyrri stig og í hørðum andstreyymi einsamallur tann moderna sjónleikin, soleiðis sum vit kenna hann. Málið, sum fyrr hevði ligið í eini hægri stíllegru, og ofta verið háfloygður skaldskapur, kom eftir hetta at vera gerandismál, soleiðis at einki orð, sum sagt varð á pallinum, ikki

kundi hugsast sagt av manningum á gøtuni. Beinagrindin, sum hevði borið tí gamla slagnum av sjónleiki uppi, hetta at lata brøv koma í skeivar hendur, ella at lata onkran av óvart hoyra eina umráðandi samrøðu, ella at vevja upplýsingar upp í replikkirnar, sum í grundini eru ætlaðar áskoðarunum, allar hesar kunstigu snildirnar, sum eru ein hótan ímóti tí hvørvisjón, sum ein sjónleikur skal vera, vóru avlagdar. Og tað gamla kravið, at sjónleikur bara átti at snúgv seg um hovið ella aðalin, var slept med alla. Alt hetta er í dag so sjálvsagt, at tey flestu hava gloymt, at tað moderna realistiska teatrið var flotað í 1877, og at sjónleikirnir hjá Shaw, O'Neill, Brecht og Pinter allir byggja á tað støði, sum tá var bygt.

Lyndislýsing

Umframt soleiðis at føra aktuella spurningar inn á pallin og at beina fyrri hesi gomlu beinagrindini, ið hevði verið sjónleikaskrivarum eitt rasshaft, var Ibsen eisini nýskapari og undangongumaður í lyndislýsing, í psykologiskt neyvari avmyndan av persónum. Hann visti, sum vit øll vita, at ymisk menniskju brúka ymiskt orðalag. Tað nýskapandi var, at hann dugdi at fáa hesi eyðkennini fram í sjónleikum sínum. Harumframt hevði hann ansað eftir, at fólk, tá tey tosa um eitt evni, tey eru bangin fyrri, siga eitt, meðan tey samstundis meina og hugsa eitt annað. Ibsen gjørdi sum tann fyrsti tað bragd (fyrstu ferð í samrøðuni millum frú Alving og pastor Manders í »Gengangera«) at skapa henda duplta dialogin, har replikkirnar eru sum tann ovasti parturin av einum ísfjalli, har tann ringa samvitskan, óttin, skuldarkenslan hómast millum reglurnar.

Boðskapurin

Men tað vóru sjálvandi ikki hesi teknisku og psykologisku landnám, sum gjørdur, at Ibsen, tá hann begynti at gera um seg, av ummælurum og blaðmonnum varð undirdiktur í meiri óhumsku og útspilling enn nakar annar rithøvundur hvørki fyrr ella seinni, fyrri aftaná, tá tað sást, at hann var ein listarmaður, sum ikki komst uttan um, at verða borin á lógnum av hesum somu monnum. Tað, sum festi í hjá summum og skapti esing hjá øðrum, var hansara boðskapur. Ibsen setti fram rættin hjá hvørjum menniskja at taka tær hugsanir, sum tað av samfelagnum, foreldrum, skúla, kirkju osfr. er fyllt við, upp til viðgerðar, analysera tær, spyrja seg sjálvan, um tær eru rættar, og, um tær ikki duga, vraka tær og finna sær aðrar í staðin fyri. Tað, hann tekur upp í sínum sjónleikum, er eitt fyrirbrigdi, sum vit hoyra nóg um í dag — nevniliga indoktrinering. Hann ger tað bara til lítar, ikki so barnsliga og primitivt, sum okkara borgarligu blaðmenn og propagandistar gera tað nú á døgum. Vit, sum liva í einum samfelag, har hjartað í demokratinum í roynd og veru er tað, at vit árla og síðla verða gødd við heimsmyndini, tankagóðsinum og fordómunum hjá tveimum blaðstjórum, sum hvør kappast við annan í fávitisku, ómorali og vanvirðing fyrri tí meiniga manninum, mugu ásanna, at tað er ein dýrur rættur, Ibsen her býður okkum, og at hansara boðskapur ongantíð hevur verið so aktuellur sum í dag. Ivaleyst er